

УДК 338.439.544:339.166.82(477)

Шпильова Ю.Б.

*кандидат економічних наук,**старший науковий співробітник**Інституту економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТОРГІВЛІ ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТИМИ ТОВАРАМИ В УКРАЇНІ

PROSPECTS FOR TRADE IN ENVIRONMENTALLY FRIENDLY GOODS UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються передумови розвитку ринку екологічно чистої (органічної) продукції в Україні, з урахуванням положень Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС.

Ключові слова: угода про асоціацію, Європейський Союз, імплементація, екологічно чиста продукція, сертифікація, стандарти, маркування.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются предпосылки развития рынка экологически чистой (органической) продукции в Украине, с учетом положений Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС.

Ключевые слова: соглашение об ассоциации, Европейский Союз, имплементация, экологически чистая продукция, сертификация, стандарты, маркировка.

ANNOTATION

In the article initial conditions of the development of Ukraine's market of environmentally friendly (organic) goods are analyzed in consideration of the EU-Ukraine Association Agreement regulations.

Keywords: Association Agreement, European Union, implementation, environmentally friendly and organic goods, certification, standards, labeling.

Угоду про асоціацію між Україною та Європейським союзом і його державами-членами можна віднести до нового покоління угод ЄС про співпрацю, що означає досягнення нового рівня у відносинах між нашою державою та Європейським Союзом. Вона відкриває для українських товарів європейські ринки і передбачає сприяння розвитку торгівлі та заохочення прямих іноземних інвестицій в екологічно чисті товари, послуги і технології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що питанням торгівлі екологічно чистими товарами та сталому розвитку приділяють багато уваги в українській економічній літературі. Зокрема, О. Азарян, О. Амоші, О. Беякова, В. Гончарова, І. Должанського, С. Ілляшенка, В. Нікішкіна, П. Скрипчука, О. Шубіна які в своїх дослідженнях багато уваги приділяють питанням екологічного маркування, стандартизації та сертифікації товарів як механізмів підвищення конкурентоспроможності екологічно чистої продукції в Україні. Поряд з цим аналізують наслідки Угоди про асоціацію як інструменту економічної політики обґрунтовуючи наслідки для бізнесу, населення та державного управління.

Метою цієї роботи є дослідження особливостей розвитку торгівлі та виробництва екологічно чистої (органічної) продукції в Україні, з урахуванням положень Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС.

Виклад основного матеріалу. В розділі IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС передбачено створення зони вільної торгівлі (ЗВТ), протягом перехідного періоду (максимум 10 років) відповідно до положень статті XXIV ГАТТ 1994 р. При досягненні домовленостей кожна сторона зменшить або скасує мито на товари, будуть запроваджені так звані тарифні квоти. В перспективі такі нововведення створюють можливості для українського бізнесу при завоюванні нових ринків та Україна поступово відкриє свій ринок для товарів, що вироблені в ЄС. Головним інструментом реалізації цієї частини угоди є гармонізація законодавства України з правом ЄС.

На сьогодні повноцінному виконанню Угоди та розвитку ринку екологічно чистих товарів в Україні перешкоджає відсутність відповідної нормативно-правової бази, яка б регулювала весь процес: від створення екологічно чистих товарів до їх продажу кінцевому споживачеві, а також орієнтація нечисленних українських виробників таких товарів переважно на зовнішні ринки.

Наповнений низькоякісними товарами внутрішній ринок України тільки стимулюватиме споживачів активно переходити на товари з бездоганною «репутацією». Головне на сьогодні – сформулювати пропозицію таких товарів. За оцінками, близько 80% вітчизняної органічної продукції експортується в розвинені країни, 18 реалізують на внутрішньому ринку за звичайними цінами і тільки 2% реалізується з позначкою «органічний продукт». Дослідження Федерації органічного руху України свідчать, що сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватись з початку 2000-х років, склавши: у 2007 році – 500 тис. євро, в 2010 – 2,4 млн. євро, а у 2014 р. – до 14,5 млн. євро [6]. В Україні частка продажів органічної продукції не перевищує 1-2% від загального обсягу

с/г продукції. Нажаль, на сьогодні, в Україні не існує офіційної державної статистики щодо органічного виробництва, а також на даний час неможливо мати повну картину органічного сектору на основі інформації від організацій, що здійснюють сертифікацію виробництва органічної продукції.

У країнах ЄС та світі в цілому стрімко поширюється органічне виробництво, зокрема, в ЄС розроблено та виконується «План дій по запровадженню та поширенню органічного виробництва». Додатки до Угоди про асоціацію з ЄС містять Регламенти щодо органічного виробництва.

На сьогодні наша держава намагається підтримати цей сектор економіки. Зокрема, 3 вересня 2013 р. вступив у дію Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [4], що має вплинути на виробників, переробні підприємства, роздрібну торгівлю, споживачів, а також створити сприятливе середовище для розвитку органічного сільського господарства. Проте необхідно зазначити, що поки в Україні не розроблені відповідні підзаконні акти, що гальмує розвиток цієї сфери.

Ще одним документом, що акцентує увагу на органічному секторі, є Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України. В стратегії серед пріоритетних напрямів досягнення стратегічних цілей вказано і забезпечення продовольчої безпеки держави шляхом сприяння розвитку органічного землеробства, насамперед в особистих селянських і середніх господарствах. Також Стратегія передбачає створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства, збільшення частки земель, що використовуються в органічному сільському господарстві [5].

Поряд з цим, деякі обласні та районні адміністрації в Україні вже сприяють просуванню органічного виробництва а регіональному рівні (наприклад, Львівська, Полтавська обласні державні адміністрації тощо), а деякі з них вже схвалили або розробляють регіональні програми розвитку органічного сільськогосподарського виробництва.

Необхідно зазначити, що з вересня 2007 р. в Україні діє програма розвитку органічного виробництва (за підтримки ЄС), якою заплановано до кінця 2015 р. довести частку земель сертифікованих органічних господарств до 7%. Окрім цього, в Державній цільовій Програмі розвитку села на період до 2015 р., що вже закінчила свою дію, було задекларовано довести обсяг частки органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільського господарства до 10%, чого, досягнуто не було через відсутність підтримки галузі державою. Поряд з цим, необхідно зазначити, що для активізації в Україні виробництва екологічно чистих товарів

необхідно сформувати законодавчу базу, яка б регулювала функціонування цієї системи від виробництва до споживання. Серед нормативних актів ЄС, що мають розглядатися Українською стороною при поступовому наближенні законодавства щодо органічного фермерства є регламенти ЄС № 834/2007, № 889/2008, № 1235/2008, які стосуються органічного виробництва та маркування органічної продукції, контролю й умов імпорту таких продуктів.

Для розвитку виробництва екологічно чистої продукції необхідна фінансова і науково-дослідна підтримка. У країнах Європи фінансова підтримка держави виявляється в основному через надання субсидій, причому варто зазначити, що розмір субсидій, що надаються органічним фермам, є більший порівняно із звичайними фермами. Аграрний сектор країн ЄС має державну підтримку розмір якої перевищує 50% в структурі доходів ферм, а в доходах ферм, що займаються органічним виробництвом у більшості європейських країн близько 65%. Окрім цього, розвинені країни часто створюють спеціальні фонди, що безпосередньо фінансують розвиток органічного землеробства. Це свідчить про сприяння виробництву органічної продукції з боку європейських держав. В українському ж законодавстві державна підтримка, що надається відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», зовсім не передбачає особливої фінансової підтримки підприємств органічного землеробства.

Виробництво органічної продукції відкриває значні можливості для аграрних підприємств України. За умови виконання всіх норм і вимог регламентів Ради ЄС вітчизняні підприємства зможуть без перешкод експортувати власну органічну продукцію до країн ЄС в яких попит на дану продукцію досить високий. На початковому етапі підприємства понесуть певні витрати (сертифікація продукції, її пакування, маркування та ін.), що в майбутньому буде компенсовано зростанням обсягів реалізації такої продукції. Виробництво екологічно чистої продукції може приносити додаткові прибутки, оскільки дані вироби є більш якісними і в окремих випадках дешевшими. Імідж екологічно свідомого підприємства сприяє покращанню збуту цієї продукції.

Одним із напрямів формування ринку екологічно чистих товарів є екологічне маркування, що слугує вагомим інструментом просування своїх товарів виробниками. Відповідно до Угоди, додаткове підтвердження вимог маркування й етикетування для забезпечення захисту здоров'я, безпеки чи навколишнього середовища сприятиме захисту прав споживачів стосовно достовірності та повноти інформації про продукцію. Основними нормативно-правовими документами ЄС, які регламентують вимоги до екомаркування та процедури його проведення, є Директива № 94/62/ЄС від 20.12.1994 р. та Регламент з екомаркування № 66/2010 від

25.11.2009 р., [7] де розкрито основні поняття, сформульовано вимоги до компетентних організацій, які приймають участь в екомаркуванні, описано процедуру присвоєння екологічного знака, вимоги щодо контролю законності його присвоєння та порядок стимулювання екомаркування продукції. Згідно з європейською практикою, продукція повинна відповідати міжнародним екологічним критеріям, установленим Глобальною Мережею Екологічної Маркування (GEN), що переглядаються кожні три роки. Відсутність екологічного маркування на продукції передбачає зниження її ціни на 20–30%.

Нормативну базу у сфері екологічного маркування в Україні формують національні стандарти ДСТУ ISO 14020:2003 (визначає основні принципи розробки і застосування екологічних маркувань як інструмента екологічного управління) та ДСТУ ISO 14024:2002. Екологічне маркування здійснюється за принципом добровільності, проте, за нашими оцінками, без його запровадження можливості українських виробників завоювати позиції на європейських ринках істотно зменшуються.

В Угоді значна увага приділяється генетично модифікованій продукції. У країнах ЄС перед надходженням на ринок кожен генетично модифікований продукт повинен отримати рекомендацію на продаж. Поряд з цим в Європейському Союзі введено жорсткі обов'язкові норми маркування товарів в складі яких є ГМО. Його система базується на процесі виробництва, а не на продукті та включає широкий спектр продуктів з малою кількістю винятків та дуже низьким пороговим рівнем. Маркуванню не підлягає продукція, вміст ГМО якої складає менше 0,9%. Пороговий рівень встановлений Статтею 12 Регламенту 1829/2003 про генетично модифіковані продукти харчування та корми. Пороговий рівень дійсний лише для ГМО, затверджених в ЄС (тобто визнаних безпечними) та за умов, що потрапляння ГМО випадкове чи технічно неминуче). У випадку зумисного змішування ГМО завжди вимагається маркування. До генетично модифікованої продукції належить більша частина виробленої у світі сої, зернових і бавовняних культур. Найбільшими її виробниками є США, Канада, Аргентина, Бразилія та Китай, на які припадає 80% усіх світових посадок ГМО. В Україні офіційно жодна генетично модифікована культура не зареєстрована, відповідно їх увезення в країну та культивування є незаконними. Однак, за оцінками експертів, 50-80% сої, що вирощується в Україні є генетично модифікованою, хоча офіційні дані з цього приводу відсутні. Відсутність в країні ефективних програм нагляду за полями та контролю за насінням заохочує сільськогосподарських виробників використовувати такі культури.

Основним нормативним актом ЄС, що регулює діяльність у цій сфері є Рекомендація Комісії від 23 липня 2003 р. щодо принципів розвитку національних стратегій та найкращих

практик задля забезпечення співіснування генетично модифікованих зернових та традиційного і органічного виробництва (фермерства). Її мета полягає в закріпленні рівних можливостей сільськогосподарських виробників вирощувати продукцію органічного землеробства без ризику заподіяння шкоди продукцією, що вироблена з використанням генно-інженерно-модифікованих організмів на суміжних територіях.

Невід'ємною частиною ринку органічних продуктів є сертифікація. Для здійснення процедури сертифікації та видачі сертифікатів й офіційних документів в Угоді сторони домовилися про відповідність українських принципів сертифікації міжнародним. Вирішальну роль у товарній політиці підприємств, орієнтованих на виробництво органічної продукції, відіграє система сертифікації та використання певного екомаркування. У зв'язку з цим особлива увага в розвинених країнах приділяється вдосконаленню системи регулювання якості продуктів харчування, а саме системі екологічної сертифікації та стандартизації.

За відсутності єдиних міжнародних директив екологічного виробництва, за якими відбувається сертифікація, найбільш поширені стандарти можна класифікувати таким чином:

1 група – міжнародні приватні або міжурядові рамкові стандарти, такі як міжнародні базові стандарти IFOAM – International Federation of Organic Agricultural Movements (Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху);

2 група – основні діючі стандарти або директиви, наприклад, директиви ЄС (EU-Regulation 834 /2007, і 889 /2008) або американська національна органічна програма (NOP);

3 група – приватні стандарти екологічного виробництва, такі як ABCert, DEMETER, IMO, Ceres, Geae, Ekowin і т.д.

У деяких країнах, окремі органи сертифікації запровадили власні стандарти, які нерідко є більш суворими, ніж загальноприйняті. На даний час в Україні також розроблено приватні стандарти органічного сільськогосподарського виробництва та маркування сільськогосподарської продукції і продуктів харчування «БІОЛан».

В Україні процес сертифікації органічної продукції знаходиться на стадії становлення і для нього характерними є низка організаційних та економічних проблем. Зокрема, на території України функціонують 12 іноземних, наприклад Control Union (Нідерланди), ЕТКО (Туреччина), ABCert (Німеччина), Lason (Німеччина), Austria Bio Garantie (Австрія), Ceres (Німеччина), ICEA (Італія), Bioagricert (Італія), Suolo e Salute (Італія), Biokontoll Hungaria (Угорщина), BCS (Німеччина), Ecosert (Франція) (лише два з них мають представництва в Україні), і лише 1 національний сертифікаційний орган («Органік стандарт»), що функціонує з 2007 р., має міжнародну акредитацію щодо проведення сертифікаційних робіт і визнання Єврокомісії та

Швейцарської Конфедерації. В Україні статус органічних продуктів здобули: зернові, зернобобові, олійні культури, овочеві та баштанні культури, фрукти, ягоди, виноград, м'ясо, молоко, гриби, горіхи та мед. Сертифікованими продуктами переробної промисловості є пластівці, джеми, сиропи, соки, олія, борошно і консервовані овочі.

Для вирішення цієї проблеми, на нашу думку, необхідно посилити роль профільного міністерства щодо сприяння проходженню процедур сертифікації. В нашій державі ключовою проблемою є не лише вартість процедур, а і недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів.

Загалом, стан розвитку системи забезпечення якості продукції в Україні значно відстає від країн ЄС, де розроблені та впроваджені національні програми якості і безпеки продукції за суттєвої державної підтримки із застосуванням сучасних методів поліпшення якості, рівня ділової досконалості та управління довкіллям [2].

Висновки. Подальший розвиток органічного виробництва в Україні вимагає:

- удосконалення законодавства та структури сертифікуючих і наглядових організацій, зокрема, запровадження національних стандартів сертифікації та контролю якості органічної продукції, розробка технічних регламентів;

- розробки підзаконних актів, а також узгодження з сучасними міжнародними нормами і стандартами відповідно до регламентів ЄС положень чинного Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини»;

- необхідно створити реєстр національних виробників органічної продукції з його оприлюдненням;

- забезпечити підготовку фахівців із питань ведення органічного виробництва шляхом у профільних ВНЗ України;

- надання державної підтримки (фінансової допомоги, пільгового кредитування та оподаткування) як виробникам органічної продукції, так і споживачам, зокрема громадським закладам;

- доповнити державну статистичну звітність, що дозволить оцінити наявність виробництва та обігу органічної продукції;

- розробити концепцію просування товару споживачам, що передбачатиме підвищення поінформованості споживачів;

- необхідно залучати науковців для оцінювання, районування й регламентацію придатності ґрунтового покриву України для ведення органічного землеробства, можливостей виробництва екологічно чистої продукції тощо.

З метою гармонізації національного законодавства та стандартів до вимог Євросоюзу у травні 2014 р. були внесені на розгляд Верховної Ради три законопроекти євроінтеграційного пакету. Серед яких Проект Закону «Про державний контроль у сфері забезпечення безпеки та якості харчових продуктів і кормів, благополуччя тварин» [3], що передбачає гар-

монізація законодавства України з Регламентами ЄС №854/2004, №882/2004, №669/2009 та Директивою Ради ЄС №97/78/ЄС. Законопроект передбачає врегулювання питань щодо розробки та впровадження довгострокового національного плану державного контролю. Також деталізує питання проведення фізичних перевірок продуктів та підстави для зменшення частоти їх проведення. Окрім цього, на думку фахівців, необхідно прийняти наступні законодавчі акти:

1. Законопроект про безпеку харчових продуктів («Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо безпеки харчових продуктів»);

2. Законопроект про ідентифікацію тварин («Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо ідентифікації та реєстрації тварин»);

3. Законопроект про державний контроль у сфері безпеки харчових продуктів («Про державний контроль у сфері забезпечення безпеки та якості харчових продуктів і кормів, благополуччя тварин»);

4. Законопроект «Про корми»;

5. Законопроект про побічні продукти тваринного походження («Про побічні продукти тваринного походження, що не призначені для споживання людиною») [1].

Прийняття цих законів буде корисним не лише для бізнес-середовища та економіки України, але й для пересічного споживача. Адже контроль безпеки, що пропонується в цих законопроектах, дасть змогу виробнику гарантувати якість своєї продукції на принципово іншому рівні.

Впровадження в Україні міжнародних систем управління: якістю та безпекою харчових продуктів сприятиме покращенню конкурентоспроможності продовольчої сировини та харчової продукції вітчизняних виробників на міжнародному ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. З турботою про здоров'я. 5 законів, які зроблять продукти безпечними [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2014/06/16/7023418/>.
2. Ковальова О.В. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень «Щодо напрямів розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1292/>.
3. Про безпеку та якість харчових продуктів. Закон України від 23 грудня 1997 р. № 771/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/771/97-вр.
4. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини. Закон України від 03.09.2013 № 425-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.
5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року. Закон України від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2818-17/page2>.

6. Федерація органічного руху України, IFOAM. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.organic.com.ua.
7. Regulation (ES) No 66/2010 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the EU Ecolabel / <http://ec.europa.eu/environment/ecolabel>.
8. Іртицева І.О. Економічні аспекти управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку в умовах децентралізації влади в Україні. За наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика, д.г.-м.н, проф. С.О. Лизуна ; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. – 72 с.
9. Іртицева І.О. Формування моделі інноваційного розвитку агропродовольчої сфери: національні інтереси і регіональні особливості / І.О. Іртицева, Л.В. Дейнеко // Збірник наукових праць. Економічні науки. – Чернівці: Книги – XII, 2010. – Вип. 6. – С. 141–148.